

KAPITTEL 10

Når dommeren i fotball dømmer feil ...

En videobasert analyse av straffesparksituasjoner i Tippeligaen der norske toppdommere og toppspillere har vurdert at dommerens avgjørelse er feil

Bjørn Tore Johansen & Martin K. Erikstad*

Universitetet i Agder, Fakultet for helse- og idrettsvitenskap

Sammendrag: Målet med denne studien var å undersøke hva som kjennetegner situasjoner hvor toppdommere i fotball dømmer feil. To ekspertpanel, bestående av henholdsvis fire toppdommere og fire toppspillere, vurderte 98 potensielle straffesparksituasjoner i Tippeligaen. Situasjonene der samtlige i ekspertpanelene vurderte at kampdommeren tok en feil avgjørelse ($N = 14$), ble deretter analysert med bakgrunn i anbefalte dommertekniske kriterier og retningslinjer – som dommerens avstand, vinkel og innsikt til disse straffesparksituasjonene. Resultatene viste at i 11 av disse 14 situasjonene hadde dommeren større avstand enn det som er anbefalt. Videre var både vinkel og innsikt kun av middels eller dårlig karakter. Dette kan indikere at en riktig utgangsposisjon kan bidra til å forklare hvorfor dommeren tar en feil avgjørelse. Funn viste også at dommerfeil var mer sannsynlig å gå i favor av lag med høy status, og blir i artikkelen diskutert i lys av teori om håndtering av feil og sosialt press.

Nøkkelord: fotballdommer, straffespark, ekspertpanel, feildømming

Abstract: The aim of this study was to investigate characteristics of situations when top referees in soccer make an incorrect decision. Two expert panels, consisting of four top referees and four top players respectively, assessed 98 potential penalty shootout situations in Tippeligaen (Norwegian Premier League). The situations in which all the expert panels considered that the match referee made an incorrect decision ($N = 14$) were then analyzed based on recommended technical refereeing criteria and guidelines, as the referee's distance to, angle to and insight into these penalty situations. The results revealed that in 11 of these 14 situations the referee had a greater distance than recommended. Furthermore, both the angle and insight were only of medium or poor nature. This may indicate that the referee had limited basis when assessing these situations, and subsequently landed on a wrong decision. Findings also showed that referees were more likely to go in favor of high status teams. This will be a topic for discussion in this article, based on the theory of dealing with mistakes and social pressure.

Keywords: soccer referee, penalty kick, expert panel, incorrect refereeing

*Korresponderende forfatter: Bjørn Tore Johansen, ph.d., Fakultet for helse- og idrettsvitenskap, Universitetet i Agder, Postboks 422, 4604 Kristiansand. E-post: bjorn.t.johansen@uia.no, telefon: +47 38 14 12 95

Sitering av denne artikkelen: Johansen, B.T. & Erikstad, M.K. (2018). Når dommeren i fotball dømmer feil ... En videobasert analyse av straffesparksituasjoner i Tippeligaen der norske toppdommere og toppspillere har vurdert at dommerens avgjørelse er feil. I T. Haugen & R. Høigaard (red). *Trender i idrettspsykologisk forskning i Skandinavia* (Kap. 10, s. 205–224). Oslo: Cappelen Damm Akademisk. DOI: <https://doi.org/10.23865/noasp.39.ch10>
Lisens CC-BY 4.0

Innledning

Hvor vanskelig kan det egentlig være for en dommer å dømme et korrekt straffespark i fotball? Reglene og retningslinjene er klare når det gjelder å måtte ta en slik avgjørelse. I spillereglene til Norges Fotballforbund (NFF) heter det (regel 14) blant annet: «*Straffespark dømmes mot et lag som innenfor eget straffesparkfelt begår en forseelse som medfører at et direkte frispark tildeles motstanderlaget*» (NFF, 2016, s. 93). Alle autoriserte dommere i fotball må dokumentere kjennskap til regelverket, og at de oppfyller kravene som stilles til hurtighet og utholdenhet (NFF, 2017; UEFA, 2017). Å mestre de fysiske kravene er en forutsetning for at en dommer er riktig plassert i ulike situasjoner som han eller hun må vurdere for videre å kunne fatte en mest mulig korrekt avgjørelse (Helsen & Bultynck, 2004; Johansen & Haugen, 2013). I de senere årene har kravene som stilles til toppdommere i fotball, økt betydelig (se Mascarenhas, Button, O'Hare, & Dicks, 2009; Mascarenhas, O'Hare, & Plessner, 2006; Samuel, 2015; Voight, 2009). De aller fleste aktørene i toppfotballen krever at en dommer skal gjøre en topp prestasjon uten feildømming (Slack, Maynard, Butt, & Olusoga, 2013), og toppdommere i dag er helt avhengig å mestre ulike kilder til press og stress for å lykkes i dommerrollen (Samuel, 2015; Wolfson & Neave, 2007).

Voight (2009) fant blant fotballdommere i USA at de to mest oppgitte kildene til stress forbundet med en avgjørelse var 1) å ta en kontroversiell avgjørelse og 2) å ta en feil avgjørelse. Ifølge Voight (2009) var feildømt straffespark og en gal avgjørelse i forbindelse med å gi rødt kort noe av det vanskeligste i dommerrollen – og kanskje de største kildene til økt stressnivå. I tillegg identifiserte han en annen viktig kilde til utvikling av stress blant dommere, nemlig det å være feilplassert når en viktig avgjørelse skulle fattes. Skal en dommer kunne dømme mest mulig korrekt, må han eller hun til enhver tid søke å ha riktig avstand, vinkel og innsikt til de ulike spillsituasjonene (FA, 2017; NFF, 2017; UEFA, 2017). Når det gjelder avstand, benyttes det en standard som sier at en dommer aldri bør være mer enn tjue meter fra spillet (FA, 2017). En større avstand vil nemlig øke faren for å gå glipp av viktig informasjon som grunnlag for å ta en avgjørelse. En annen viktig faktor for dommeren er at han eller

hun skaffer seg best mulig vinkel til spillet, og en dommer skal derfor i hovedsak bevege seg i en tenkt diagonal linje på banen (NFF, 2017). En slik bevegelse vil i større grad sikre at en dommer oftere kommer mer vinkelrett på spillet og dermed skaffer seg bedre innsikt i en situasjon. Mallo, Gonzales Frutos, Juárez og Navarro (2012) undersøkte dommeres plassering på banen og fant at avstanden fra dommeren til selve hendelsen påvirket kvaliteten på avgjørelsen: For stor avstand økte faren for å gå glipp av viktig informasjon, mens det å være for nær hendelsen økte faren for å miste oversikten i situasjonen. Mallo et al. (2012) påpeker derfor at en kort, men hensiktsmessig avstand hos dommere vil sørge for at de får mer innsikt til en situasjon, og sannsynligheten for å ta en mest mulig korrekt avgjørelse vil øke.

I profesjonell fotball scores det vanligvis i snitt 2,5 mål fordelt på begge lag, og når sannsynligheten for å score på et straffespark er cirka 80% (Bar-Eli, Azar, Ritov, Keidar-Levin, & Schein, 2007), er det rimelig å anta at dommerens avgjørelse i forbindelse med et potensielt straffespark faktisk kan være med å avgjøre kamper. Det er ofte små marginer som avgjør tabellposisjonen, og Baldwin (2008) understreker at dommerens beslutninger vil kunne være helt avgjørende for et lags muligheter til å vinne kampen, ta seriemesterskapet, eller unngå nedrykk. I toppfotballen kreves det at en dommer skal gjøre en topp prestasjon uten feildømming (Samuel, 2015). Det har imidlertid lenge vært anerkjent at dommeren kan gjøre feil, og dette er blitt ansett som en del av fotballens sjarm (Poolton, Siu, & Masters, 2011). I en kampsituasjon må dommeren fatte en umiddelbar beslutning, og det er hans eller hennes subjektive fortolkning av situasjonen som ligger til grunn for avgjørelsen (Plessner, Schweizer, Brand, & O'Hare, 2009). I motsetning til spillerne, som er styrt av blant annet lagets taktikk, forklarer Plessner og Betsch (2001) at dommerne tar sine beslutninger basert på intuisjon – da tiden blir for knapp til å gjennomføre en krevende beslutningsprosess.

Når dommerens grunnleggende oppgave er å være den nøytrale part, skal feil som eventuelt begås, ha like stor sannsynlighet for å gagne det ene laget som det andre. Det foreligger imidlertid dokumentasjon på at dommeren ikke alltid klarer å holde seg upartisk (Dohmen, 2008; Nevill, Balmer & Williams, 2002; Sutter og Kocher, 2004; Wolfson, Wakelin,

& Lewis, 2005). For eksempel så Sutter og Kocher (2004) på fordelingen av straffespark mellom hjemme- og bortelag i den tyske Bundesligaen i 2000/2001. Resultatet viser at hjemmelagene fikk 81% av straffene de hadde krav på etter kampobservatørens (nøytral og forbundsoppnevnt) rapport, mens andelen for bortelagene kun var på 51%. At dommeren dømmer i favør av hjemmelagene, og at ytre press fra spillere, publikum og trenere er faktorer som kan være med på å forklare avgjørelsene, er dokumentert i ulike studier (Boyko, Boyko, & Boyko, 2007; Goumas, 2014; Jamieson, 2010; Johnston, 2008; Wolfson et al., 2005). Wolfson og Neave (2007) hevder at fotballdommere kan forvente seg verbalt angrep eller uenighet fra publikum, trenere og spillere. Det er dermed grunnlag for å tro at disse aktørene har en overbevisning om at de ved å reagere og protestere vil kunne klare å påvirke at fremtidige avgjørelser hos dommeren skal gå i favør av dem eller deres lag.

Haselton og Buss (2000) viser til teorien om feilhåndtering (Error Management Theory, EMT) og hevder at for avgjørelser som tas under usikkerhet, og der konsekvensene av en feil er ujevne, vil avgjørelsen bli tatt ut fra det alternativet som skaper minst negative konsekvenser (Haselton & Nettle, 2006). Poolton et al. (2011) kunne vise til at dommere som har en høy tendens til å dvele ved sine avgjørelser, ofte tar dem i favør av hjemmelaget, mens dommere som virker bestemte og presise, ikke viser en slik favorisering. De foreslår at funnene kan bli forklart ved at responsen fra tilskuerne gjør at avgjørelsen oppleves som mindre skadelig. Om det er en dommers usikkerhet og tvil som ligger til grunn når en vedkommende dømmer feil, enten ved å tildele et lag straffespark eller å la være i henhold til gjeldende regelverk i en straffesparksituasjon, er – etter det vi kjenner til – ennå ikke dokumentert og bør derfor undersøkes nærmere. Denne studien tar sikte på å kartlegge kjennetegn ved straffesparksituasjoner der dommere har tatt en feil avgjørelse.

Når en dommer vurderer en situasjon feil, kan dette skyldes at han eller hun blir påvirket eller føler et sosialt press i forbindelse med det å måtte ta en avgjørelse (Weinberg & Gould, 2007). Di Corrado, Pellarin og Agostini (2011) definerer sosialt press som et fenomen der både individers og gruppers mentale prosesser, følelser, avgjørelser og oppførsel modifiseres i nærvær av andre betydningsfulle individer og grupper. Mucchi Faina

(1996) hevder at den viktigste formen for sosial påvirkning er konformitet til flertallet. Denne påvirkningen blir bestemt av faktorer som sosial status, profesjonell suksess, renommé, utdanning, intelligens og kunnskap. Den effekten andre personer har på et individ, er spesifisert i Latané's (1981) Social Impact Theory (SIT). Teorien til Latané (1981) fremhever at når andre mennesker er kilden til innflytelse, og når individet er målet, vil innflytelsen være en multiplikativ funksjon av styrke, umiddelbarhet og antall andre personer. På bakgrunn av dette kan fotballspillere ha et potensial for å utgjøre en signifikant kilde til innflytelse på dommeren, og da særlig spillere med høy status på lag med høy status. Erikstad (2013) fant i sin studie at lag med høy status hadde en tendens til å bli favorisert av dommeren i tildeling av straffespark i Tippeligaen (kalt Eliteserien fra og med sesongen 2017) da han lot et ekspertpanel bestående av fire toppdommere vurdere straffesparksituasjoner og hva som faktisk ble dømt i de ulike kampene. Han fant at det var lag med høy status som dro mest nytte av dommerfeil i straffesituasjoner, ved at disse lagene fikk flere straffer tildelt, og færre straffer mot seg, enn det et ekspertpanel mente de skulle hatt gjennom en hel sesong.

Formålet med denne studien er å undersøke hva som kjennetegner straffesparksituasjoner der toppdommere i fotball dømmer feil. Det vil bli undersøkt om plasseringen dommeren har hatt i de ulike situasjonene, har sikret en hensiktsmessig avstand og en god vinkel – og dermed en god innsikt til hendelsen. Dette er viktige kriterier for å kunne fatte en mest mulig korrekt avgjørelse (FA, 2017; NFF, 2017; UEFA, 2017). Da det er rimelig å anta at dommeren har opplevd disse situasjonene som tvetydige, og følgelig måtte ta en avgjørelse under tvil og usikkerhet, vil det i lys av EMT og teori på sosialt press bli undersøkt hvilke lag som dro nytte av dommerfeilene.

Metode

I denne studien ble 98 potensielle straffesparksituasjoner fra Tippeligaen sesongen 2012 undersøkt for å sammenligne kampdommers avgjørelse med hvordan to uavhengige ekspertpanel vurderte situasjonene. Disse straffesparksituasjonene er tidligere blitt vurdert av et ekspertpanel

bestående av fire toppdommere fra Tippeligaen i en studie utført av Erikstad (2013). Fire Tippeliga-spillere ble kontaktet via e-post og samtykket i å delta (gjennomsnittsalder = 27,25 år; gjennomsnittserfaring i TL = 8 år). Spillerne kommer fra to ulike klubber og bekle ulike posisjoner på banen. For å få en oversikt over og et grunnlag for hovedanalysen ble dataene fra spillernes vurderinger av de 98 straffesparksituasjonene organisert ved å bruke IBM SPSS Statistics 23. Den foreliggende studien er godkjent av Norsk senter for forskningsdata (NSD).

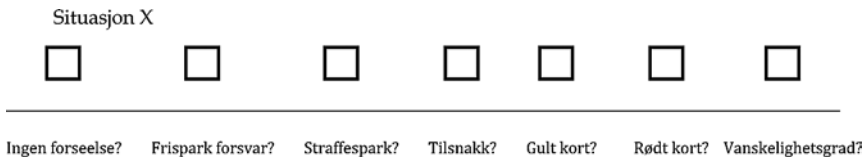
Prosedyre og gjennomføring

For å identifisere potensielle straffesituasjoner brukte Erikstad (2013) objektive rapporter fra kampene (240) i Tippeligaen sesongen 2012. Disse ble hentet fra TV2 Sumo, VG Live og Nettavisen Live. Dette er tjenester som leverer kamprapporter til en nasjonal populasjon, og har dermed som føring å være objektiv. Dersom kamprapportene beskrev en situasjon der dommeren måtte ta en avgjørelse om å tildele / ikke tildele et straffespark, ble situasjonen inkludert. På bakgrunn av disse kamprapportene forelå det 103 potensielle straffesparksituasjoner i alle kampene for sesongen 2012, men på grunn av manglende billedkvalitet og tilgjengelighet valgte man å bruke 98 av disse. Prosedyren for ekspertpanelet med spillerne i denne studien var lik prosedyren for ekspertpanelet med dommere i studien til Erikstad (2013).

Tilgjengelige videoklipp fra de potensielle straffesituasjonene som var inkludert, ble samlet og redigert ved hjelp av programvaren Camtasia Studio (Tech Smith). For å redusere mulighetene for at spillerne i ekspertpanelet skulle bli påvirket, var klippene, i likhet med Plessner & Betsch (2001), stoppet før det var mulig å identifisere avgjørelsen som faktisk ble tatt. Lyd ble dempet, tid og resultatet ble skjult, og de ulike situasjonene ble vist fra forskjellige vinkler i både rask og sakte film, samt med zoom. Klippene ble randomisert og nummerert fra 1 til 98. Respondentene hadde mulighet til å spole frem og tilbake så mange ganger som de ønsket, for å sikre at de skulle kunne bedømme klippet så korrekt som mulig. Videoen hadde en total lengde på 37 minutter og 22 sekunder, og den består av 98 straffesituasjoner.

Distribusjon og evaluering

En USB-penn og en DVD (back-up) med de 98 situasjonene ble sendt ut til de aktuelle spillerne i tidsrommet august–september 2014. Sammen med videofilene fikk spillerne et infoskriv og et spørreskjema der de registrerte sin vurdering av de ulike situasjonene, samt en instruksjon om hvordan de skulle fylle ut skjemaet. Den første siden av infoskrivet informerte spillerne om studiens formål, at det var frivillig å delta, og at de hadde mulighet til å trekke seg om det var ønskelig, uten å måtte oppgi grunn. Spørreskjemaet bestod av 98 like figurer (se figur 1), nummerert 1–98.

Figur 1. Svarkategorier som ekspertpanelet skulle benytte til hvert enkelt klipp.

Deltakerne i panelet kunne etter eget ønske pause, spole frem og tilbake og se situasjonene så mange ganger de ville. Deretter skulle de krysse av i den eller de boksene de mente var korrekte. I tillegg til å bedømme selve forseelsen måtte spillerne kategorisere hvor komplisert klippet var å bedømme, med tallene 1 (lett), 2 (middels) eller 3 (vanskelig).

Om de derimot følte at et klipp ikke ga tilstrekkelig med informasjon til å ta en avgjørelse, ble de bedt om å krysse ut den aktuelle situasjonen fra arket. Dersom noen av spillerne selv var involvert i noen av situasjonene, ble de bedt om å evaluere dem på samme måte som de resterende klippene. De fire spillerne som ble kontaktet, returnerte alle sine spørreskjemaer i god tid før årsskiftet 2014/2015.

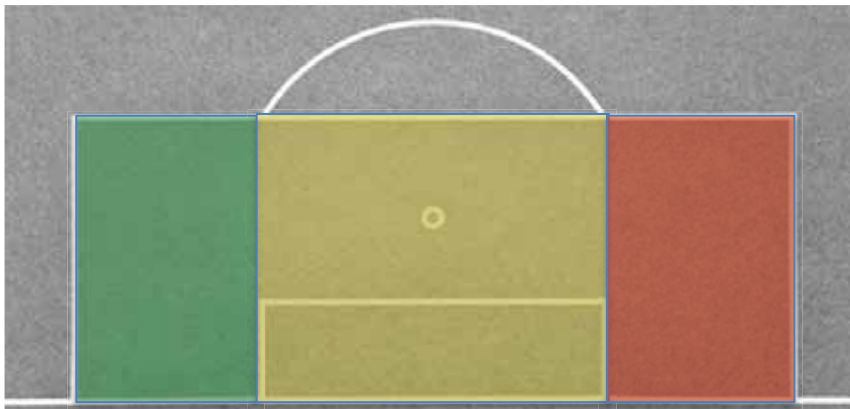
Utvelgelse av situasjoner

For å kunne karakterisere hva som kjennetegner straffesparksituasjoner der dommer mest sannsynlig dømmer feil, ble situasjoner der samtlige deltakere i de to ekspertpanelene var uenige med det som faktisk ble dømt, undersøkt nærmere. Et utvalg på 14 videoklipp som representerte

situasjoner der dommeren sannsynligvis burde tatt en annen avgjørelse, ble da det endelige datagrunnlaget.

Analyse av data

En videobasert analyse av de 14 utvalgte straffesparksituasjonene ble gjennomført med bakgrunn i nasjonale og internasjonale dommertekniske variabler knyttet til dommerens plassering og bevegelse (NFF, 2017; UEFA, 2017; FA, 2017). Det ble registrert om situasjonene oppstod i etablert spill, i kontring eller i faste situasjoner (f.eks. frispark, hjørnespark, innkast). Avstanden dommeren hadde til straffesparksituasjonen, ble estimert ut ifra hva videobildene viser av dommerens plassering i forhold til ulike markeringer på fotballbanen. Den ble videre kategorisert som kort (0–10 meter), middels (10–20 meter) eller stor (over 20 meter). Avstanden til situasjonen ble tematisk delt inn i kategoriene liten, middels eller stor, mens innsikt og vinkel i de ulike situasjonene ble tematisk delt inn i kategoriene god, middels eller dårlig. Videre ble antall spillere som var involvert i situasjonen, registrert, og situasjonens lokalisering i straffefeltet ble kodet som grønn, gul eller rød (se figur 2).

Figur 2. Straffesparkfeltet i fotball med dommerteknisk inndeling i grønn, gul og rød sone, der grønn sone er nærmest assistentdommer.

Organiseringen og kategoriseringen i analysen av de ulike videoklippene ble utført i samsvar med retningslinjene for en tematisk analyse (Braun & Clarke, 2006). Et overordnet mål i en tematisk analyse er at temaene som er operasjonalisert i de ulike kategoriene, er sterkt tilknyttet datamaterialet (Braun, Clarke, & Weate, 2016), i dette tilfellet de ulike videoklippene. Analysen av videoklippene ble utført av to uavhengige personer, hvorav den ene har forskerkompetanse på fagfeltet, mens den andre har dommerfaglig kompetanse (aktiv på nest høyeste nivå i Norge). Dette var anbefalt for å oppnå best mulig validitet i studien (Thomas, Nelson, & Silverman, 2015). Samsvaret mellom de to ekspertene i den tematiske analysen av de ulike situasjonene var på 98%, noe som anses å være svært høyt (Pearce, Arnold, Phillips, & Dwan, 2010).

Videre inkluderte analysen hvilken vanskelighetsgrad (1 = lett, 2 = middels, 3 = vanskelig) de to panelene hadde vurdert disse 14 situasjonene til. Analysen tok også for seg hvilken type forseelse som var involvert i straffesparksituasjon (dytt, felling, hands). Ut fra sportslige resultater de to siste sesongene, tilskuerantall og budsjett ble lagene delt inn i tre statuskategorier (høy, middels, lav), i tråd med Erikstad (2013). Det ble så undersøkt hvilken status lag som dro fordel av dommerfeilene, hadde.

Resultater

Kjennetegn ved straffesparksituasjoner der dommeren dømmet feil

Tabell 1 viser at 11 av 14 straffesparksituasjoner inntreffer etter etablert spill, mens bare to og én inntreffer etter henholdsvis overgang/kontring eller en fast situasjon, i dette tilfellet et frispark. I åtte av de 14 analyserte situasjonene vurderes dommeren til å ha middels avstand (10–20 meter), mens avstanden vurderes til stor i fire tilfeller og kort i to tilfeller. Når det gjelder dommerens vinkel til straffesparksituasjonene, var fordelingen tre med god vinkel, fem med middels vinkel og seks med dårlig vinkel til situasjonen. Fordelingen i kategorien sikt/innsikt til straffesparksituasjonen var god i tre tilfeller, middels i tre og dårlig i hele åtte tilfeller. Antall spillere som var involvert i selve straffesparkforseelsen, var to i 11 situasjoner og

Tabell 1. Kjennetegn ved straffesparksituasjoner der alle i ekspertpanelet har ment at kampdommeren har dømt feil.

Klipnr	Spilletts syntaks			Dommerens forutsetninger					Vans. grad	Eksp. panel	Forselse
	Eta spil	Overgang	Fast situ	Avstand	Vinkel	Sikt/ Innsi	Spi invol	Sone			
8	x			Middels	Dårlig	Middels	2	Grønn	1,25	Dytt	
13	x			Middels	Middels	Middels	2	Gul	2,75	Dytt	
14			x	Kort	Middels	Middels	2	Gul	2,00	Felling	
18	x			Stor	Dårlig	Dårlig	2	Rød	1,75	Felling	
21		x		Stor	Dårlig	Dårlig	2	Gul	2,00	Felling	
24	x			Middels	God	God	2	Grønn	1,50	Felling	
27	x			Stor	Dårlig	Dårlig	3	Rød	2,00	Felling	
68	x			Kort	God	Dårlig	2	Gul	1,75	Felling	
84	x			Middels	Middels	Dårlig	2	Grønn	2,00	Felling	
86	x			Stor	Dårlig	Dårlig	2	Rød	1,75	Felling	
90	x			Middels	Middels	God	3	Grønn	2,00	Felling	
12		x		Middels	Dårlig	Dårlig	3	Rød	1,50	Felling	
47	x			Middels	God	God	2	Gul	1,50	Hands	
88	x			Middels	Middels	Dårlig	2	Rød	1,25	Dytt	

Note. I de 11 øverste situasjonene er det ikke blitt dømt straffespark, men i de tre nederste er det blitt dømt straffespark. Fargekodene som er benyttet på kategorisering av avstand, vinkel og sikt/innsikt, følger trafikklysprinsippet, altså grønt = klart/god, gult = avvent/middels, mens rødt = stans(fare)/dårlig.

tre i tre situasjoner. Med tanke på hvor i straffesparkfeltet selve forseelsen inntraff, var fordelingen fem i rød sone, fem i gul sone og fire i grønn sone (nærmest assistentdommer). Gjennomsnittet i vurderingen av vanskelighetsgraden i de ulike situasjonene var helt likt i de to ekspertpanelene, og kun én situasjon ble vurdert å være opp imot vanskelig, noe som indikerer at disse situasjonene oppfattes som lite kompliserte med tanke på hva som burde være en korrekt dommeravgjørelse. De 13 andre situasjonene ble kategorisert som middels eller lette å vurdere. Fordelingen av type forseelse i straffesparksituasjonen var 11 fellinger, tre dytt og én hands.

I 11 av de 14 videoanalyserte straffesparksituasjonene lot dommeren være å dømme straffespark, mens han dømte straffespark i tre av tilfellene. I de tre situasjonene der dommeren feilaktig tildelte straffespark, var det lag med høy status – basert på resultat/plassering i Tippeligaen de to

siste sesongene, tilskuerantall på hjemmebane, størrelse på budsjett (se Erikstad, 2013) – som spilte på hjemmebane og angrep mot lag med lav status. Når vi ser nærmere på de situasjonene der den faktiske dommeren lot være å tildele et lag straffespark, inntreffer dette i syv av elleve tilfeller der lag med lav status angrep mot lag med høy status.

I denne studien er enighetsgraden mellom spillerpanelet og dommerpanelet på 78,9%.

Diskusjon

Målet med denne studien var å undersøke hva som kjennetegner straffesparksituasjoner i toppfotball der spillere og dommere har vurdert dommeravgjørelsen til å være feil. Vi stod igjen med 14 situasjoner som ble videoanalysert (Pearce et al., 2010) og organisert i samsvar med en tematisk analyse (Braun & Clarke, 2006; Braun et al., 2016) med bakgrunn i dommer-tekniske faktorer som avstand, vinkel og innsikt til straffesparksituasjonene.

Dommerens avstand, vinkel og innsikt i straffesparksituasjonen

Da dommerens avstand til straffesparksituasjonene ble analysert, viste det seg at det var kun i to tilfeller at dommer hadde kort avstand til selve hendelsen, operasjonalisert i denne studien til å være mellom 0 og 10 meter. I åtte tilfeller hadde dommeren middels avstand (10–20 meter), mens det i fire av tilfellene var stor avstand (20 meter eller mer). For toppdommere er det viktig å ha en kort og hensiktsmessig avstand (Mallo et al., 2012) til spillsituasjonene ute på banen, og det er et kriterium at den gjennomsnittlig bør være under 20 meter (NFF, 2017; FA 2017). Når betydningen av og konsekvensene av riktig eller gal avgjørelse i straffefeltet kan være betydelige (Bar-Eli et al., 2007; Baldwin, 2008), er dommerens avstand i 12 av 14 situasjoner enten middels eller stor. Dette kan være lite hensiktsmessig og utgjøre et grunnlag for eventuell feildømming. Når 11 av disse 14 situasjonene oppstod etter etablert spill, der dommeren lett skal kunne holde følge med spillet fordi ballen ikke forflyttes over store avstander på kort tid, kunne avstanden sannsynligvis ha vært kortere.

Analysen av vinkelen til spillet viste at dommeren i tre tilfeller hadde god og hensiktsmessig vinkel til straffesituasjonen, mens vinkelen var middels eller dårlig i henholdsvis fem og seks tilfeller. Det virker dermed rimelig å anta at dårlig vinkel til en situasjon kan bidra til en gal avgjørelse. Like fullt er mangel på god vinkel overraskende med tanke på at dommeren har en helt klar arbeidsoppgave (NFF, 2017), nemlig å bevege seg etter diagonalen (tenkt linje på skrå av fotballbanen) slik at han eller hun mest mulig kommer vinkelrett på spillet. Med bakgrunn i funn fra tidligere studier (se Mallo et al., 2012; Voight, 2009) er det en utfordring for en dommer å kunne oppnå dette i toppfotballen. Årsakene er at spillet går så hurtig, og at spillerne normalt sett er raskere enn dommeren. I de fleste tilfeller er nok dette tilfelle (Helsen & Bultynck, 2004), men for å bli rangert dommer i toppfotballen må du i dag bestå fysiske løpstester (UEFA, 2017; NFF, 2017) som er i tråd med utviklingen i moderne fotball, og som gjør at en toppdommer i utgangspunktet skal være i stand til å bevege seg hurtig nok til å få en hensiktsmessig vinkel til spillsituasjoner.

Resultatene fra analysen om innsikt eller dommerens synslinje («line of vision»; UEFA, 2017) viste at i kun tre tilfeller var denne god, mens den var middels i tre tilfeller og dårlig i hele åtte tilfeller. Analysen i denne studien baserer seg på antall spillere som er i synslinjen til dommeren inn mot straffesituasjonen, og som dermed potensielt kan skjerme for viktig informasjon (Mallo et al., 2012; Voight, 2009). Enhver dommer, og spesielt en toppdommer, bør hele tiden ha som overordnet mål å skaffe seg god innsikt – altså unngå å få én eller flere spillere i synslinjen – til en spillsituasjon, og kanskje spesielt i straffesparkfeltet, uavhengig vinkel til situasjonen eller eventuelt til hvor han eller hun befinner seg på diagonalen, for å kunne ta en mest mulig korrekt avgjørelse (Mallo et al., 2012; Voight, 2009).

Karakteristisk for de 14 straffesparksituasjonene som er studert, er at 11 av dem inntreffer etter etablert spill. Med tanke på de fysiske og mentale kravene som stilles til toppdommere (Giske, Haugen, & Johansen, 2016), er det i utgangspunktet naturlig å hevde at dommeren i etablert spill l bør være på riktig sted til riktig tid fordi spillet foregår uten at ballen forflyttes over store avstander på kort tid. Bare to av disse straffesparksituasjonene inntraff etter en overgang eller kontrung, der spillet vanligvis går svært raskt fremover, og det er mer naturlig at dommeren kommer

på etterskudd. Kun én situasjon oppstod etter en såkalt fast situasjon (frispark, hjørnespark eller innkast). I slike tilfeller har dommeren klare retningslinjer for hvor han eller hun bør være plassert med tanke på best mulig avstand, vinkel og innsikt til spillet (NFF, 2017). Det at det kun var én fast situasjon der det var uoverensstemmelse mellom avgjørelsen og paneldeltakernes vurdering, kan tyde på at dommere posisjonerer seg på en måte som gjør at de får god innsikt i disse situasjonene.

Andre kjennetegn ved disse 14 straffesparksituasjonene er at det i 11 av disse kun er to spillere involvert i selve forseelsen, mens det i tre tilfeller er tre spillere involvert. Dette lave antall spillere burde medføre at dommeren lettere skulle kunne avgjøre om det er begått en straffbar forseelse eller ei. Når det gjaldt type forseelse, viste resultatene at felling av motstander inntraff i 11 av 14 situasjoner, mens dytting inntraff i tre tilfeller og hands i kun ett tilfelle. Dette er alle klassiske forseelser som må være til stede når man skal tildele et lag direkte frispark (jf. regel 12 i spillereglene til NFF), og er kriterier en toppdommer må redegjøre for på teoretiske tester flere ganger i løpet av en sesong (NFF, 2017). Dette – sammen med praktisk trening (å dømme fotballkamper) – skal gjøre ham i stand til å fatte en riktig beslutning, det vil si tildele et lag straffespark når en slik forseelse skjer inne i straffesparkfeltet (jf. regel 14 i spillereglene til NFF).

Vanskelighetsgraden i de ulike straffesparksituasjonene ble i 13 tilfeller vurdert av ekspertpanelene til å være lett eller middels, og kun én situasjon ble vurdert til å være vanskelig, noe som indikerer at disse situasjonene oppfattes som lite kompliserte med tanke på hva som burde være en korrekt dommeravgjørelse. Dette kan indikere at kampdommeren ikke vurderer disse 13 situasjonene feil (tildelt straffespark eller ikke) fordi situasjonene er vanskelige, men fordi dommeren er feilplassert og ikke har tilstrekkelig innsikt til situasjonen (se Mallo et al., 2012; Voight, 2009).

Er dommeren usikker og i tvil i straffesparksituasjonen?

Med utgangspunkt i at dommeren i de analyserte straffesparksituasjonene har hatt stor avstand, dårlig vinkel og/eller dårlig innsikt og dermed også kan ha vært feilplassert i et flertall av situasjonene, er det

kanskje forståelig at de etter ekspertpanelenes samstemmige vurdering har landet på en gal avgjørelse. I 11 av de 14 videoanalyserte situasjonene lot dommeren være å dømme straffespark. Dette kan tolkes dit hen at dommeren har vært i tvil i disse tilfellene og derfor latt være å dømme et straffespark. Når en dommer i fotball er sterkt i tvil om en avgjørelse, er det en uskreven regel at avgjørelsen skal gå i favør av det forsvarende laget (NFF, 2017). En annen mulig forklaring på denne feildømmingen kan være at dommeren – som følge av en feilposisjonering – er blitt usikker og i tvil og dermed har tatt den avgjørelsen som skaper minst mulig kontroverser for ham selv, en slags «better safe than sorry»-avgjørelse. Haselton og Buss (2000) har lansert teorien om feilhåndtering, der avgjørelser som er tatt ved usikkerhet, og der kostnadene av positive og negative feil har vært asymmetriske over tid, skal få en reaksjon som gir minst mulig skade (Haselton & Nettle, 2006). En gjennomgang av stilling og tidspunkt i kampene viste ingen klare tendenser til at disse momentene var av betydning.

I situasjonene der kampdommeren dømte straffespark og ingen av deltakerne i de to ekspertpanelene ville ha gjort det, var det var lag med høy status, basert på resultat/plassering i Tippeligaen de to siste sesongene, tilskuerantall på hjemmebane, størrelse på budsjett (se Erikstad, 2013) som spilte på hjemmebane og angrep mot lag med lav status. Det er da nærliggende å hevde at dommeren i disse tilfellene kan ha vært utsatt for sosialt press, noe som er blitt dokumentert i tidligere studier (Erikstad, 2013; Latané, 1981; Nevill, Balmer, & Williams, 2002; Sutter og Kocher, 2004; Wolfson et al., 2005). Når det gjaldt situasjonene der kampdommeren lot være å tildele et lag straffespark, inntraff dette i syv av 11 tilfeller der lag med lav status angrep mot lag med høy status. Dette indikerer at dommeren kan ha vært påvirket av eksterne kilder.

Det er imidlertid viktig å understreke at dommeren er menneskelig og tar raske beslutninger basert på en subjektiv vurdering av ulike spillsituasjoner (Poolton et al., 2011). Og selv om han eller hun har mulighet til å kunne bevege seg fritt på banen for å skaffe seg best mulig avstand, vinkel og innsyn for å kunne ta en mest mulig korrekt avgjørelse, har ikke dommeren alltid optimal innsikt i en situasjon og må ta en avgjørelse basert på rutine og intuisjon (Plessner et al., 2009). I tillegg har forskning

(Johansen & Haugen, 2013) vist at norske toppdommere (Tippeligaen) scorer høyere på før-konkurransengst enn det dommere på nest høyeste nivå (OBOS-ligaen) gjør. Dette kan forklares med at det ytre presset i form av flere tilskuere, større medietrykk og oppmerksomhet innen fotballen er betydelig høyere på det øverste nivået enn på nivå to i Norge. Dohmen (2008) støtter opp om dette og viser til at dommere ikke bare må levere som dommer i en kamp, men også takle alt oppstyret rundt den profesjonelle fotballen. Når det i tillegg er dokumentert at en toppdommer må fatte tre til fire beslutninger per minutt jevnt fordelt over en fotballkamp (Helsen & Bultynck, 2004), er det kanskje urimelig å anta at hver gang dommeren gjør en feil, skal denne avgjørelsen skyldes påvirkning av sosialt press.

Resultatene fra denne studien har avdekket at dommerne har hatt lang avstand til situasjonen, for dårlig vinkel til den og for dårlig innsikt til den når de har dømt eller latt være å dømme straffespark. Det er grunn til å anta at dommerne i disse situasjonene har vært usikre og i tvil om hvilken avgjørelse de skulle ta. De som har en høy tendens til å dvele ved hva de skal gjøre, tar oftere en feil avgjørelse eller dømmer i favør av hjemmelaget (Poolton et al., 2011). Resultatene fra denne studien indikerer at feildømming forekommer oftere når dommerne er feilplassert og har mangelfull informasjon om hendelsesforløpet. Videre ser vi en asymmetri i fordelingen av utfallet av feildømming. Det skjer ved at dommeren i de fleste tilfeller unngår å dømme straffe (11 av 14), og at det er lag med høy status som favoriseres ved feildømming (10 av 14 situasjoner). Sett i lys av EMT, kan det tenkes at det å ikke dømme straffe eller det å ikke dømme mot lag av høy status vil være den avgjørelsen som dommere opplever vil gjøre minst skade (Haselton & Nettle, 2006).

Styrker og svakheter

En av styrkene ved denne studien er at de 14 straffesparksituasjonene som er analysert og beskrevet, er plukket ut på bakgrunn av vurderingene til to ekspertpanel, der alle deltakerne mener at kampdommeren har tatt en gal avgjørelse. Derfor er det grunnlag for å hevde at disse situasjonene representerer hendelser der dommeren mest sannsynlig har dømt

feil. Selv om ekspertpanelet hadde mulighet til å identifisere hvilke lag som var involvert, ble de fleste og potensielt sterkeste kildene til påvirkning fjernet (lyden var av, stillingen i kamp ble sensurert, og noen direkte relasjon med spillerne eksisterer ikke). Weston (2015) hevder at dette er en av grunnene til at bruk av ekspertpanel er en egnet metode når grad av riktighet ved en dommeravgjørelse skal undersøkes. I denne studien ble også enighetsgraden mellom de to ekspertpanelene undersøkt, og den var på 78,9%. En så høy enighetsgrad er med på å styrke grunnlaget for å plukke ut de straffesparksituasjonene som er undersøkt, og derigjennom styrke validiteten i studien. Videre kan det nevnes at panelenes enighet med kampdommernes avgjørelser var 66,3% for spillerpanelet og 69,4% for dommerpanelet. Disse resultatene er i tråd med tidligere studier (Schweizer, Plessner, Kahlert, & Brand, 2011) som viser at man finner en enighetsgrad på 60–79% når man sammenligner et ekspertpanels vurderinger mot kampdommerens avgjørelser.

Like fullt kan graden av nøyaktighet (antall meter) basert på videoklipp diskuteres, da avstanden er estimert ut ifra hva videobildene viser av dommerens plassering i forhold til ulike markeringer på fotballbanen. I denne studien er alle situasjonene belyst fra tre ulike vinkler, og ulike målinger og vurderinger er blitt foretatt av to eksperter på fagfeltet uavhengig av hverandre (Pearce et al., 2010). En annen klar svakhet ved studien er uthenting av kamper, mangel på komplett innsikt i videoklippene og muligheten til å vurdere hva kampdommeren faktisk har sett. Dessuten er eventuell kommunikasjon mellom dommer og assistentdommere ukjent. Det kan ha blitt gitt beskjeder på det interne kommunikasjonsnettverket som kan ha hatt innflytelse på de avgjørelsene som er blitt tatt. Kjennskap til innholdet i internkommunikasjonen mellom dommerne vil også ha kunnet gitt verdifull informasjon om dommerens eventuelle usikkerhet og tvil i straffesparksituasjonene. Utvalget av situasjoner er for lite som grunnlag for å kunne generaliserer resultatene, noe som da heller ikke var et mål i seg selv. Men et ønske om å oppnå troverdighet (Morrow, 2005) i beskrivelsen av de ulike kjennetegnene ved disse straffesparksituasjonene er å foretrekke, og dette har vært et mål med undersøkelsen. For å styrke troverdigheten (validiteten) i studien ble den videobaserte analysen utført av en person med dommerfaglig bakgrunn.

Samsvaret mellom de to uavhengige ekspertene i deres karakteristikker av avstand, vinkel og innsikt i de ulike situasjonene var på 98%, noe som anses å være svært høyt (Pearce et al., 2010).

Perspektiver

Å svare på spørsmålet om hvor vanskelig det egentlig kan være å dømme et korrekt straffespark i fotball, er – med bakgrunn i resultatene fra denne studien – kanskje noe mer komplisert enn først antatt. Analysen av de ulike straffesparksituasjonene indikerer at dersom dommeren ikke er riktig plassert med en hensiktsmessig avstand, vinkel og innsikt til hendelsesforløpet, blir det vanskelig å fatte en korrekt avgjørelse. En optimal plassering vil mest sannsynlig gjøre dommere i stand til å skaffe seg både relevant og nok informasjon for å dømme eller la være å dømme et straffespark. Fremtidig forskning bør da eksempelvis undersøke kjennetegn ved straffesparksituasjoner der alle i et ekspertpanel er enige i den avgjørelsen kampdommeren har tatt, og å undersøke dommerens plassering. I tillegg ville det vært interessant å eksponere kampdommerne for disse situasjonene for å undersøke hva de så og tenkte, og hvordan de vurderer situasjonene i ettertid.

Dommerens feilplassering – og dermed mest sannsynlig feildømming – i ulike straffesituasjoner som er blitt avdekket i denne studien, underbygger også betydningen av at dommere må være fysisk og mentalt godt forberedt. Kravene til dagens toppdommere gjør at påkrevd hurtighet og tilstrekkelig fotballforståelse blir mer og mer avgjørende for å kunne utføre en optimal prestasjon på banen. Med stadig større vektlegging av dommerens prestasjoner blir det også spesielt viktig å mestre stress og press i toppdommerrollen. Ulike sosiale påvirkningskilder som spillere, trenere, publikum og media gjør at en toppdommer ikke kan fremstå usikker og i tvil om hendelser som inntreffer. Med andre ord – en dommer må bokstavelig talt være fysisk i den rette sonen ute på fotballbanen og ikke minst være i den riktige mentale sonen.

Å unngå all feildømming vil være en nærmest umulig oppgave. FIFA har besluttet å innføre videodømming i VM-sluttspillet i Russland sommeren 2018 for å minimere sjansene for feildømming (FIFA, 2017). Det

gjøres ved å ha egne videodommere (Video Assistent Referees; VAR) under kampene. Dette er et nytt tiltak som synes å ha en viss verdi (UEFA, 2017), da funn i denne og tidligere studier (f.eks. Sutter & Kocher, 2004) indikerer at resultatet av dommerens feilaktige avgjørelser ikke er tilfeldig fordelt mellom lagene. Like fullt er VAR en ordning som kan umyndiggjøre fotballdommerne på sikt og potensielt fjerne det fascinerende elementet av dommerens subjektive tolkning av ulike hendelser ute på banen, og dermed gjøre fotballdømming mindre interessant.

Referanser

- Baldwin, C. (2008). The ref cost us the game: The role of sports commentators and journalists in creating stresses on sports referees. *In Power and Place: Refereed Proceedings of the Australian and New Zealand Communication Association Conference. Wellington, July 9–11.*
- Bar-Eli, M., Azar, O.H., Ritov, I., Keidar-Levin, Y. & Schein, G. (2007). Action bias among elite soccer goalkeepers: The case of penalty kicks. *Journal of Economic Psychology, 28*, 606–621.
- Braun, V. & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology, 3*, 77–101.
- Braun, V., Clarke, V. & Weate, P. (2016). *Using thematic analysis in sport and exercise research* (s. 191–205). London: Routledge.
- Boyko, R.H., Boyko, A.R. & Boyko, M.G. (2007). Referee bias contributes to home advantage in English premiership football. *Journal of Sports Sciences, 25*, 1185–1194.
- Di Corrado, D., Pellarin, E. & Agostini, T.A. (2011). The phenomenon of social influence on the football pitch: Social pressure from the crowd on referees' decisions. *Review of Psychology, 18*, 33–36.
- Dohmen, T.J. (2008). The influence of social forces: Evidence from the behaviour of football referees. *Economic inquiry, 46*, 411–424.
- Erikstad, M.K. (2013). *Awarding penalties in soccer. Are referees influenced by the strength of a team when making important decisions?* Mastergradsavhandling, Universitetet i Agder, Kristiansand.
- FA (Det engelske fotballforbundet) (2017, 08.11) *Laws of the Game & FA Rules*. Hentet fra: <http://www.thefa.com/football-rules-governance/lawsandrules>.
- FIFA (2017, 07.04). *Referees' road to Russia continues*. FIFA. Hentet fra: <http://www.fifa.com/development/news/y=2017/m=4/news=referees-road-to-russia-continues-2878939.html>.

- Giske, R., Haugen, T. & Johansen, B.T. (2016). Training, mental preparation and unmediated practice among soccer referees: An analysis of elite and sub-elite referees' reported practice. *International Journal of Applied Sports Sciences*, 28, 31–41.
- Goumas, C. (2014). Home advantage and referee bias in European football. *European Journal of Sport Science*, 14, 243–249.
- Haselton, M.G. & Buss, D. (2000). Error management theory: A new perspective on biases in cross-sex mind reading. *Journal of Personality and Social Psychology*, 78, 81–91.
- Haselton, M.G. & Nettle, D. (2006). The paranoid optimist: An integrative evolutionary model of cognitive biases. *Personality and Social Psychology Review*, 10, 47–66.
- Helsen, W. & Bultynck, J.-B. (2004). Physical and perceptual-cognitive demands of top-class refereeing in association football. *Journal of Sports Sciences*, 22, 179–189.
- Jamieson, J.P. (2010). The home field advantage in athletics: A meta-analysis. *Journal of Applied Social Psychology*, 40, 1819–1848.
- Johansen, B.T. & Haugen, T. (2013). Anxiety level and decision-making among Norwegian top-class soccer referees. *International Journal of Sport and Exercise Psychology*, 11, 215–226.
- Johnston, R. (2008). On referee bias, crowd size, and home advantage in the English soccer premiership. *Journal of Sports Sciences*, 26, 563–568.
- Latané, B. (1981). The psychology of social impact. *American Psychologist*, 36, 343–356.
- Mallo, J., Gonzalez Frutos, P., Juarez, D. & Navarro, E. (2012). Effect of positioning on the accuracy of decision-making of association football top-class referees and assistant referees during competitive matches. *Journal of Sports Sciences*, 30, 1437–1445.
- Mascarenhas, D.R.D., Button, C., O'Hare, D. & Dicks, M. (2009). Physical performance and decision-making in association football referees: A naturalistic study. *The Open Sport Sciences Journal*, 2, 1–9.
- Mascarenhas, D.R.D., O'Hare, D. & Plessner, H. (2006). The psychological and performance demands of association football refereeing. *International Journal of Sport Psychology*, 37, 99–120.
- Morrow, S.L. (2005). Quality and trustworthiness in qualitative research in counseling psychology. *Journal of Counseling Psychology*, 52, 250–260.
- Mucchi Faina, A. (1996). *L'influenza sociale* [Social influence]. Bologna: Il Mulino.
- Nevill, A., Balmer, N. & Williams, A. (2002). The influence of crowd noise and experience upon refereeing decisions in football. *Psychology of Sport and Exercise*, 3, 261–272.
- Norges Fotballforbund (2016). *Spillereglene 2016/17*. Oslo: Norges Fotballforbund.
- Norges Fotballforbund (2017). *Retningslinjer for 2017*. Oslo: Norges Fotballforbund.

- Pearce, C., Arnold, M., Phillips, C. & Dwan, K. (2010). Methodological considerations of digital video observation: beyond conversation analysis. *International Journal of Multiple Research Approaches*, 4, 90–99.
- Plessner, H. & Betsch, T. (2001). Sequential effects in important referee decisions: The case of penalties in soccer. *Journal of Sport and Exercise Psychology*, 23, 254–259.
- Plessner, H., Schweizer, G., Brand, R. & O'Hare, D. (2009). A multiple-cue learning approach as the basis for understanding and improving soccer referees' decision making. *Progress in Brain Research*, 171, 151–158.
- Poolton, J., Siu, C.M. & Masters, R. (2011). The home team advantage gives football referees something to ruminate about. *International Journal of Sports Science & Coaching*, 6, 545–552.
- Samuel, R.D. (2015). A Psychological Preparation Framework for Elite Soccer Referees: A Practitioner's Perspective. *Journal of Sport Psychology in Action*, 6, 170–187.
- Schweizer, G., Plessner, H., Kahlert, D. & Brand, R. (2011). A video-based training method for improving soccer referees' intuitive decision-making skills. *Journal of Applied Sport Psychology*, 23, 429–442.
- Slack, L.A., Maynard, I.W., Butt, J. & Olusoga, P. (2013). Factors underpinning football officiating excellence: perceptions of English Premier League referees. *Journal of Applied Sport Psychology*, 25, 298–315.
- Sutter, M. & Kocher, M.G. (2004). Favouritism of agents – The case of referees' home bias. *Journal of Economic Psychology*, 25, 461–469.
- Thomas, J.R., Silverman, S. & Nelson, J. (2015). *Research methods in physical activity*, 7E. Human kinetics: Champaign, IL.
- UEFA (2017, 06.11). *Refereeing*. Hentet fra: <http://www.uefa.com/insideuefa/protecting-the-game/refereeing/index.html>.
- Voight, M. (2009). Sources of stress and coping strategies of US soccer officials. *Stress and Health*, 25, 91–101.
- Weinberg, R.S. & Gould, D. (2007). *Foundations of sport and exercise psychology*, (4th ed). Human Kinetics: Champaign, IL.
- Weston, M. (2015). Match performances of soccer referees: the role of sports science. *Movement & Sport Sciences*, 1, 113–117.
- Wolfson, S. & Neave, N. (2007). Coping under pressure: Cognitive strategies for maintaining confidence among soccer referees. *Journal of Sport Behaviour*, 30, 232–247.
- Wolfson, S., Wakelin, D. & Lewis, M. (2005). Football supporters' perceptions of their role in the home advantage. *Journal of Sports Sciences*, 23, 365–374.